



Abidin Paşa Türbesinin Mimari Özellikleri

The Architectural Features of the Abidin Pasha Tomb

Nacide Öter*

Öz

Abidin Paşa, Osmanlı döneminde önemli görevler üstlenmiş ve birçok şehirde uzun yıllar sancak yöneticiliği yapmış bir devlet adamıdır. 1906 yılında vefat eden paşa, Fatih Cami haziyesinde yer alan türbesine gömülmüştür. Gazi Osman Paşa Türbesi'nin güneyinde bulunan türbe dekoratif olarak 1. Milli Mimarlık üslubunu yansıtırken yapının geneli batılı eklektik üslubun izlerini taşımaktadır. Baldaken şeklindeki, kare planlı yapı sekiz dilimli kubbeyle örtülüdür. Erken Osmanlı döneminde karşımıza çıkan baldaken tarzı türbeler sadece Anadolu'da değil Osmanlı döneminde Balkan coğrafyasında da tercih edilen bir yapı şekli olmuştur. Kubbenin dilimli formu Türk İslam sanatında ender karşılaşılan bir özelliktir. Daha önceki yüzyıllarda içte kubbe, dışta külah ile karşımıza çıkan örnekler Osmanlı döneminde içte ve dışta kubbeyle örtülü olarak düzenlenmiştir. Tamamen mermer malzemenen yapılan türbede iki adet pehleli mezar yer alır. Bu mezarlar da mermerden yapılmış olup güneydoğu yönündeki mezar Veysel Paşa'ya aittir. Abidin Paşa'nın kardeşi olan Veysel Paşa da Osmanlı döneminde devlet görevlisi olarak çalışmıştır. Yapıldığı dönemin sanatsal unsurlarını bünyesinde barındıran türbe tasarım olarak antik dönem anıt mezar yapılarına benzer. Bu çalışmada Abidin Paşa türbesinin plan ve mimari özellikleri incelenmiş, Milas Gümüşkesen'de yer alan anıt mezarla benzerliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Abidin Paşa, Türbe, Baldaken, Dilimli, Kubbe

Abstract

Abidin Pasha was a statesman who has served as a sanjak manager for many years in many cities and undertook important duties during the Ottoman period. Pasha, who died in 1906, was buried in his tomb in the graveyard of Fatih Mosque. The tomb is located in the south of Gazi Osman Pasha Tomb, reflects the style of the 1st National Architecture. The baldachin-shaped, square-planned building is covered with an eight-segmented dome. Baldachin-style tombs, which we encountered in the early Ottoman period, were preferred building forms not only in Anatolia but also in the Balkans during the Ottoman period. The segmented form of the dome is a rare feature in Turkish Islamic art. The examples with a dome inside and a hat outside in the previous centuries were replaced with domes both inside and outside ones in the Ottoman period. The tomb, which is completely made of marble, has two burial graves in which are also enclosed with marble. The grave in the southeast direction belongs to Veysel Pasha. Veysel Pasha, who was the brother of Abidin Pasha, also worked as a government official during the Ottoman period. The tomb, which contains the artistic elements of the period that it was built in, is also like the ancient monumental tombs in design. In this study, the plan and architectural features of the tomb were examined, and its similarity with the mausoleum in Milas Gümüşkesen was revealed.

Keywords

Abidin Pasha, Tomb, Baldachin, Segmented, Dome

* **Sorumlu Yazar:** Nacide Öter (Dr. Öğr. Üyesi), Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Alanya, Türkiye. E-posta: nacide.oter@alanya.edu.tr ORCID: 0000-0002-0110-8246

Atf: Öter, Nacide. "Abidin Paşa Türbesinin Mimari Özellikleri." *Art-Sanat*, 17(2022): 359–374.
<https://doi.org/10.26650/artsanat.2022.17.881953>

Extended Summary

Tomb architecture has a significant place in Turkish Islamic Art. The structure, which is built by belief, reflects the fashion of the period of construction. Ornamental elements on these structures, which are both architecturally and aesthetically valuable, were used in a balanced manner with the influence of the Islamic religion. The tombs, which constitute the topics of many kinds of research within the scope of belief and ritual, have been researched, documented, and recorded with the method of Architecture and Art History as well. The Abidin Pasha Tomb, which is the subject of the study, as a structure of the National Architecture period, is a unique example in terms of its origin from earlier periods and periodic features. Abidin Pasha, who lived in the Ottoman period, held important government positions. Pasha, who served as the governor of Sivas, Adana, Ankara, and the Mediterranean Islands, passed away while working in the Yemen Reform commission, which was his last work. His tomb is in the graveyard of Fatih Mosque, in the south of Gazi Osman Pasha Tomb. One side of the tomb, which was built very close to the Gazi Osman Pasha tomb, has been blind-ed. However, since it is desired by everyone to be buried in the graves of the Selatin Mosques, it was not considered important for a facade to be blind. The priority was to find a place in such a mosque graveyard and to have a tomb built here.

It is a baldachin-shaped, square-planned tomb covered with a dome placed on twelve columns, four of which are square. The building rising on a pedestal is surrounded by a railing. The railing was interrupted by the entrance opening in the east facade. Baldachin is defined as an open structure with a polygon, circle or square plan, which is covered and carried by columns. As can be understood from this definition, baldachin is not a plan form but a building style. Baldachin-shaped tombs are a highly preferred building style in both Anatolia and the Balkans in the Early Ottoman period. The columns in these structures are connected by arches. However, in the tomb of Abidin Pasha, lintels were used instead of arches. On the moulding belt on the lintel, consoles are protruding outward, reminiscent of ancient architectural metopes. For this reason, the tomb was built with inspiration from earlier dates. The use of lintels is similar to Roman burial structures, with cantilever arrangements reminiscent of metope. There is straight eave on 24 consoles arranged on each facade. Gargoyles with semicircular molding are arranged on each side of the eaves near the corners. The top of the eaves is made inclined towards the outside so that the rainwater can flow. There is an octagonal dome on the also octagonal frame. The dome covering the tomb is a unique example in terms of its eight-segmented form. The dome ends on top with an alem made of marble material. This cover form, which was mostly seen in Divriği tombs during the Anatolian Seljuk period, was not preferred in Ottoman tomb architecture. On the inner side of the dome, verses 30 and 32 of Surat Fussilat are inscribed on the lower parts of the rim in eight cartridges with Jeli Thuluth calligraphy. There are two punctuation graves in the tomb. The grave in the southeast

direction belongs to Veysel Pasha. Veysel Pasha, who died in 1903, was the brother of Abidin Pasha and was the governor of Kütahya. The graves made of marble material have cylindrical head and foot gravestones. Sixteen muqarnas were made on the lower parts of the cylindrical gravestone, and the head sections were shaped with twelve prismatic triangles. An inscription was engraved on the head gravestone of Veysel Pasha and both head and foot gravestone of Abidin Pasha. Marble materials were used in the entrance facades or certain parts of the tombs built during the period of National Architecture. The Abidin Pasha Tomb was built entirely with marble. Red colored cylindrical columns are a periodic feature.

The Abidin Pasha Tomb is a unique example of tomb architecture with its plan and segmented dome form. Although is not certain about the origin of the tombs belonging to this plan, it is stated that the mausoleum found in Milas Gümüşkesen belonging to the Roman period has a great similarity with the baldachin tomb architecture. Baldachin-shaped examples applied in the Ottoman period generally have feet on four corners and feet or columns in the middle of each facade. These pillars and columns are connected with an arch. In the Abidin Pasha Tomb, lintels were placed on twelve columns carrying the dome. For this reason, Abidin Pasha tomb is more similar to Milas Gümüşkesen mausoleum. But also, it can be said that it reflects the sense of the art of the period it was built in. The structures, which was built during the National Architecture period between 1900-1930, shows period characteristics with its palmette, Turkish triangle and muqarnas ornaments. The building, which shows both Ottoman and ancient period features with its plan and design approach, appears as a unique example in Turkish Islamic Art tomb architecture.

Giriş

Osmanlı ya da İslam mezar yapısı olan türbe, Selçuklu kümbetlerinden ve diğer mezar yapılarından çokgen planlı ve kubbeli oluşuyla ayrılmaktadır¹. İslam Sanatında mezar yapıları “kubbe, künbed, türbe veya türbet” gibi farklı isimlendirmelerle anılmıştır². Türk İslam Sanatı’nda ilk olarak Samanoğlu İsmail Türbesi ile başlayan türbe mimarisi³, Türklerin Anadolu’ya gelmesiyle devam etmiş ve Anadolu’nun birçok noktasında inşa edilmiştir. Türbe konusu itibarıyla hem mimari hem de halk inançları bağlamında birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi alanındaki çalışmalar yöntem olarak türbelerin plan tipolojileri ve üst örtüleri gruplandırılarak yapılmıştır⁴.

Türk-İslam Sanatı’nda türbe yapıları diğer mimari eserlere oranla daha mütevazı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer mimari yapılara oranla daha küçük yapılan türbeler süsleme açısından daha zengin tutulmuş; yazı, bitkisel ve geometrik desenler türbenin cephelerinden içinde yer alan sandukaya kadar dengeli bir uyumla düzenlenmiştir. Bu nedenle Anadolu Selçuklu öncesi, Anadolu Selçuklu dönemi, Beylikler Devri ve Osmanlı döneminde yapılan türbeler hem plan bakımından hem de üst örtüsü ile mimari ve sanatsal anlamda dönemin tasarım anlayışını yansıtmaktadır.

Araştırmanın konusunu oluşturan Abidin Paşa Türbesi, yapıldığı dönem itibarıyla ünik bir örnek olarak karşımıza çıkar. Türbe üst örtüsü itibarıyla olmasa da plan ve görünüşüyle Roma mezar yapısı olan Milas Gümüşkesen Anıtı’na benzemektedir (G. 1).

1 Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 242.

2 Hakkı Önkal, “Türkiye’de Türbe Mimarisi Araştırmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14 (2009), 125.

3 Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri I* (Ankara: Güven Matbaası, 1986), 13.

4 Önkal, “Türkiye’de Türbe Mimarisi Araştırmaları”, 125; Oluş Arık, “Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”, *Anadolu (Anatolia)* II, (1967), 57-100; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996); Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017); Metin Sözen, “Anadolu’da Eyvan Tipi Türbeler”, *Anadolu Sanatı Araştırmaları* 1, (1968), 167-210, Aziz Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı Klasik Devir Osmanlı Hanedan Türbeleri (1522-1604)*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009).



G. 1: Milas Gümüşkesen Anıtı Genel Görünüş (<http://www.milas.gov.tr/gumuskesen-mezar-aniti>).

Erken Dönem Osmanlı türbelerinde sıkça karşımıza çıkan Baldaken şeklindeki türbeler hem Anadolu hem de Balkan coğrafyasında inşa edilmiştir⁵. Abidin Paşa Türbesi on iki adet sütunun taşıdığı üst örtüsüyle dikkat çekmektedir. Sütunların üzerine lento düzenlenmiş ve sekizgen kasnak üzerinde yükselen sekiz dilimli kubbenin dilimleri lento üzerine yerleştirilmiştir. Osmanlı döneminde mermerden bir alemlerle sonlanan sekiz dilimli kubbe yapısının bir iki örneği görülmektedir. Bu kubbe formu farklı isimlendirmelerle tarif edilmiş ve formun kaynağı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Abidin Paşa türbesinin içerisinde iki adet pehleli mezar bulunmaktadır. Milli Mimarlık döneminde inşa edilen Abidin Paşa Türbesi gerek planı gerekse örtüsüyle kültürel etkileşim ve sanatsal devamlılığın önemli bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle türbenin ayrıca ele alınıp bu çalışmanın konusunu oluşturması, türbe mimarisine kazandırılması açısından önemlidir.

Abidin Paşa Türbesinin Planı ve Mimari Özellikleri

11 Rebi'ül-evvel 1259/11 Nisan 1843 tarihinde Preveze'de doğan Abidin Paşa'nın babası Arnavutluk Hanedanı'ndan ve Çam taifesinden Ahmed b. Zeynel Abidin (Ö. 1264/1847) annesi ise aynı hanedandan Çıpar ailesine mensup Saliha Hanım'dır⁶. Paşa,

5 Ali Kılıcı, "Balkanlardaki Osmanlı Baldaken Türbeleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi* 32, (2009), 91-142.

6 Halis Çanakçı, "Âbidin Paşa'nın Notlarından Osmanlı Devleti'nin Son Yılları (1880-1906)", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 8, 9.

Preveze şehrinde dünyaya gelmiş, çocuk yaşta yetim kalmış ve annesi tarafından büyütülmüştür. Yedi yaşında iken Türkçe ve Rumca okumaya başlamış, Osman Efendi isimli bir zattan Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Bu dillerin yanı sıra Fransızca dersleri almış ve Yanya’da Fransızcasını ilerletmiştir⁷. Memleketinde iyi bir eğitim gören Abidin Paşa, (G. 2) İstanbul’a gelerek devlet hizmetine girmiştir. Preveze mutasarrıf muavinliği, merkez kaymakamlığı, mutasarrıf vekilliği gibi görevler yapan Abidin Paşa, Sivas, Adana, Ankara ve Akdeniz Adaları valiliği görevlerini de başarıyla tamamlamış ve son görevi olan Yemen Islahatı komisyonunda çalışırken 1906 yılında vefat etmiştir⁸.



G. 2: Abidin Paşa (İskender Pala, “Abidin Paşa”, 310).

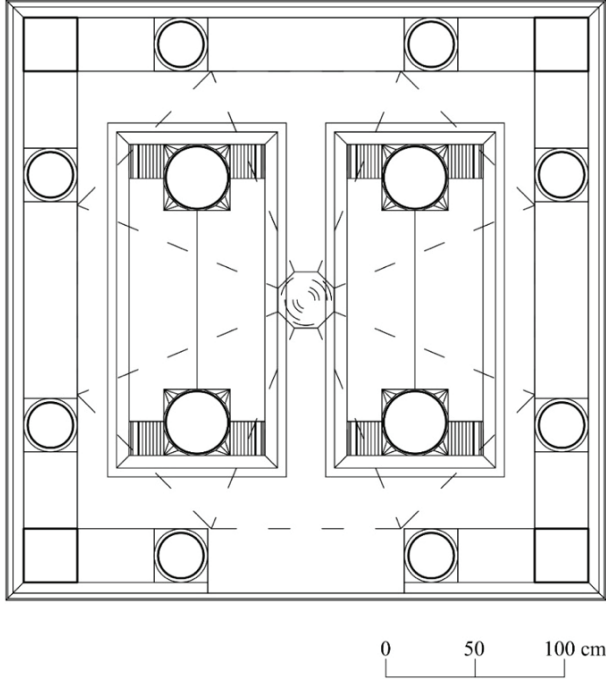
Abidin Paşa Türbesi, Fatih Camii haziresinde, Gazi Osman Paşa Türbesi’nin güneyinde yer almaktadır. Gazi Osman Paşa Türbesi’ne çok yakın yapıldığı için türbenin bir cephesi neredeyse kör olmuştur. Selatin Camii hazirelerine gömülmek herkes tarafından arzu edilen önemli bir husustur. Hazirede türbesinin olması ve böyle bir camide yer bulması nedeniyle bir cephenin kör olması çok da önemli görülmemiş olabilir. Türbe, dördü kare olmak üzere on iki sütun üzerine yerleştirilen kubbeye örtülü, mermer malzeme ile yapılmış baldaken şeklinde, kare planlı bir türbedir. Türbe içerisinde yer alan iki adet mezardan güneydoğu yönündeki Veysel Paşa’ya aittir. Dergâh-ı Hümayun kapıcıbaşlarından Veysel Paşa, 1903 yılında vefat etmiştir⁹. Kütahya mutasarrıfı olarak da görev yapan Veysel Paşa, Abidin Paşa’nın kardeşidir.¹⁰

7 Gülenç İğdi, “Âbidin Paşa’nın Ankara Valiliği”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2, (2013), 227.

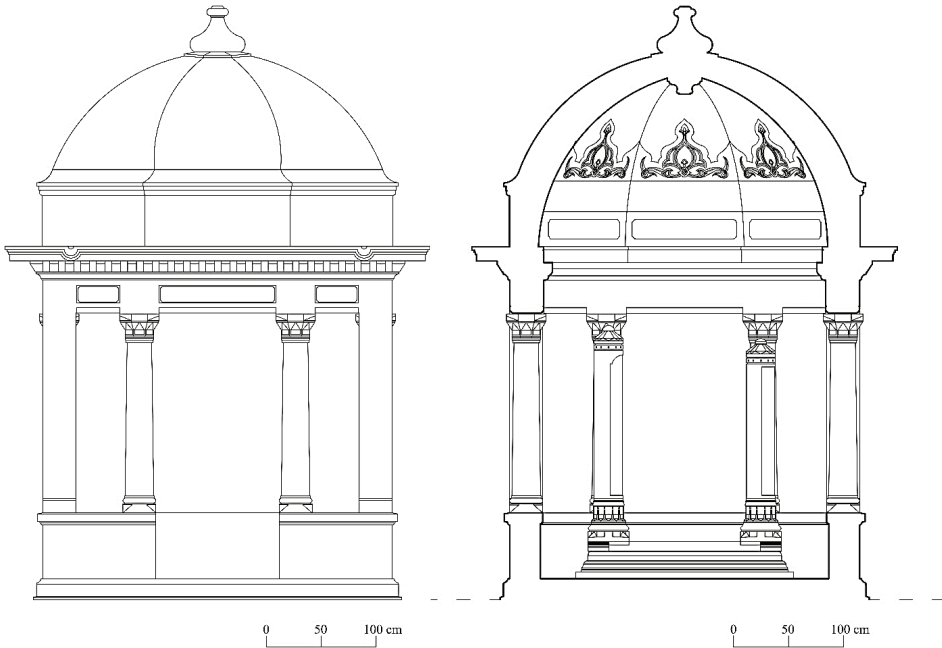
8 İskender Pala “Abidin Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 310.

9 Baha Tanman, “Abidin Paşa Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1993), 59.

10 BOA. Y.PRK. BŞK., 18/69, 28 Muharrem 1308 [13 Eylül 1890].



G. 3: Abidin Paşa Türbe Planı (M. Bulut, 2015).



G. 4: Abidin Paşa Türbe Görünüş ve Kesit (M. Bulut, 2015).

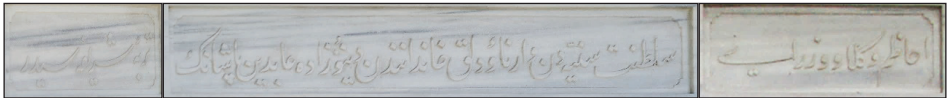
Abidin Paşa Türbesi 336 cm eninde ve 19 cm yüksekliğinde bir kaide üzerine oturmaktadır (G. 3). Kaidenin üzerinde türbeyi çevreleyen 36 cm eninde ve 60 cm yüksekliğinde bir korkuluk bulunmaktadır. Korkuluk, doğu cephede yer alan giriş açıklığı nedeniyle kesintiye uğramıştır. Korkuluğun köşelerinde 30 cm eninde ve 182 cm yüksekliğinde kare sütunlar vardır. Kare sütunlara, silindirik sütunların kaide ve başlık bölümlerine denk gelecek şekilde silmeler yapılmıştır.



G. 5: Abidin Paşa Türbesi Genel Görünüş (M. Bulut, 2015).

Her cepheye iki silindirik sütun yapılmış olup cephelerde, orta açıklığın biraz daha geniş, yanların ise daha dar olduğu bir düzende dizilmişlerdir (G. 4). Üste doğru hafif daralan sütunlar, silmeli kaidelere sahiptir. Başlık bölümleri ise yine alt bölümü silmeli, üst bölümü ise yüzeysel işlenmiş bir sıra mukarnasa sahiptir.

Sütunların üzerinde 318 cm eninde, 31 cm yüksekliğinde lentolar bulunmaktadır (G. 5). Lentoların sütunların üzerine gelen bölümleri boş bırakılmış, aralardaki bölümler ise dikdörtgen şeklinde oyulmuş, alt bölümlerine de kaval silme yapılmıştır. Giriş cephesinde bu bölümlere köşeleri pahlı kartuşlar içerisine kitâbe işlenmişken diğer cepheler boş bırakılmıştır. Giriş cephesi lentosu üzerinde celî ta'lik hatla üç kartuş içerisine işlenmiş tek satırlık kitâbesinde aşağıdaki ibareler yazılıdır¹¹.



G. 6: Giriş Cephesi Lentosu Üzerindeki Tek Satırlık Kitâbe (M. Bulut, 2015).

11 Bk. Ali Rıza Özcan, “Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi III” (İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2007), 196, 198, 200.

Kitâbesi		
1	E'âzım-ı vükelâ vü vüzerâ-yı	اعظم وكلا و وزراي
2	Saltanat-ı Seniyyeden ve Arnavudluk Hânedanından Dinozâde Abidin Paşa'nın	سلطنت سنیه دن و ارناودلق خاندانندن دینوزاده عابدين پاشانک
3	Türbe-i şerifesidir.	تربة شريفه سيدر

Lento üzerinde yer alan silme kuşağının üzerinde antik mimarlıktaki metopları hatırlatan dışa taşıntılı konsollar bulunmaktadır¹². Her cepheye düzenlenen 24 konsolun üzerinde düz bir saçak yer almaktadır (G. 7). Saçağın her cephesine köşelere yakın bölümlerine yarım daire silmelere sahip çörtlenler düzenlenmiştir. Saçağın üzeri, yağmur sularının akabilmesi için dışa doğru meyilli olarak yapılmıştır.



G. 7: Saçak ve Konsollardan Detay (M. Bulut, 2015).

Türbeyi örten kubbe, üst bölümü silmeli, 0,50 m yüksekliğinde bir kasnak üzerine oturmaktadır. Sekizgen kasnağın üzerinde de yine sekizgen şekilde yapılmış bir kubbe bulunur. Kubbe, mermer malzemeyle yapılmış bir alemle nihayetlenmektedir (G. 8).



G. 8: Sekizgen Kasnak ve Kubbe Detayları (M. Bulut, 2015).

Kubbenin iç bölümünden dıştaki kasnak hissedilmemektedir. Kubbeye geçişte lentolar üzerine yine düz mermer bloklar düzenlenmiş, kubbenin köşelerdeki bölümleri de bu blokların üzerine yerleştirilmiştir. Her bir kubbe bölümü üzerinde kartuşlar içerisinde yazı ve üst bölümünde de palmet süslemesi vardır (G. 9, G. 10). Kilit taşının olduğu bölümde ise üstteki alemin daha küçük ölçeklisi içe doğru sarkacak şekilde yapılmıştır.

12 Tanman, "Abidin Paşa Türbesi", 59.



G. 9: Kubbe Üzerinde Kartuş ve Palmet Süsleme (M. Bulut, 2015).



G. 10: Kubbe Üzerinde Kartuş ve Palmet Süsleme Detayları (M. Bulut, 2015).

Kubbe iç yüzünde kasağın alt bölümlerine sekiz kartuş hâlinde celî sülüs hatla “Fussilet Suresi’nin 30 ve 32. ayetleri” yazılmıştır (G. 11) :

30: “Rabbimiz Allah’tır” deyip de dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler: “Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!”

31-32: Biz, dünya hayatında da âhirette de sizin dostunuzuz. Orada, çok bağışlayıcı, çok merhametli olan Allah’tan bir ikram olarak sizin için canınızın çektiği her şey bulunacak, yine orada umduğunuz her şeyi elde edeceksiniz.”¹³

13 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Fussilet-suresi/4248/30-32-ayet-tefsiri> , erişim 3 Ocak 1921



G. 11: Kasnak İç Yüzeyi Kitabe Detayları (M. Bulut, 2015).

Türbe içerisinde iki adet pehleli mezar bulunmaktadır. Güneydoğu yönündeki mezar Veysel Paşa'ya aittir. Kenarları silmeli, üst bölümü ise iki yana pahlı olan pehle; 100x198 cm ölçülerinde bir kaide üzerine oturmaktadır. Baş ve ayak taşlarının altına pehnenin pahıyla paralel olan kademeli silmeler düzenlenmiştir. Şahidelerin kare kaideleri pehle ile yekparedir. Kaide köşelere düzenlenen prizmatik üçgenlerle kare formu on altı gene dönüştürülmüştür. Silindirik şahidelerin alt bölümlerine on altı mukarnas yapılmış, başlık bölümleri ise yine on iki prizmatik üçgenle geçilmiştir. Celfi ta'lik hatla işlenen dokuz satırlık kitâbesinde aşağıdaki ibareler yazılıdır:



G. 12: Türbede Yer Alan Pehleli Mezarlar (M. Bulut, 2015).

Kitâbesi		
1	Hüve'l-bâkî	هوالباقى
2	Arnavudluk hânedanından	ارناودلق خاندانندن
3	Dergâh-ı Hümayun kapıcı	درگاه همایون قپوجى
4	Başlılarından merhûm	باشلیرلرندن مرحوم
5	Ahmed Dinozâde bendegân-ı	احمد دینوزاده بندکان
6	Saltanat-ı seniyyeden	سلطنت سنییه دن
7	Veysel Paşa'nın	ویسل پاشانگ
8	Rûhiçün Fâtiha	روحیچون فاتحه
9	21 Kanun-ı evvel sene 1319	۲۱ کانون اول سنه ۱۳۱۹



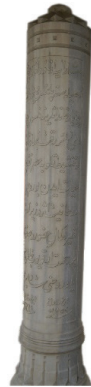
Abidin Paşa'nın mezarı da şahidelerdeki kitâbelerin tek kartuş içerisinde işlenmesi dışında Veysel Paşa mezarı ile aynı özelliktedir. Baş şahidesinde celfî ta'lik hatla işlenen on iki satırlık kitâbesinde aşağıdaki ibareler yazılıdır.

Baş Şahide Kitâbesi		
1	Hüve'l-bâkî	هوالباقى
2	Uzemâ-yı hükemâ-yı millet-i İslâmiyye	عظمای حکمای ملت اسلامیه
3	Ve kudemâ-yı vüzerâ-yı saltanat-ı seniyyeden	و قدمای وزرای سلطنت سنییه دن
4	Şârih-i Kaside-i Bürde ve Mesnevi-i	شارح قصیده برده و مثنوی
5	Mevlânâ sahib-i me'âli-i İslâmiyye	مولانا صاحب معالی اسلامیه
6	Ve saâdet-i dünyâ şa'ir-i güzide-zekâ	و سعادت دنیا شاعر کزیده زکا
7	Nâzır-ı Umûr-ı Hâriciyye-i sâbıka Abidin	ناظر امور خارجیه سابقا عابدین
8	Paşa'nın rûh-i pür-fütûhu	پاشانگ روح پر فتوحی
9	Cenân-ı cinânda hem-bezm-i cenâb-ı	جنان جنانده هم بزم جناب
10	Seyyidü'l-beşer vücûd-ı kudsiyyet-nümûdu	سیدالبشر وجود قدسیت نمودی
11	Bu cay-ı cavidanî-i nümâda mütevârî-i	بو جای جاودانی نماده متواری
12	Türâb-ı mağfîret makardır.	تراب مغفرت مقدر.



Ayak şahidesinde celfî ta'lik hatla işlenen on bir satırlık kitâbesinde aşağıdaki ibareler yazılıdır:

Ayak Şahide Kitâbesi		
1	Müşârünileyh Arnavudluğun çam kabîle-i	مشارالیه ارناودلغک چام قبیلہ
2	Asîlesine pederinden Dino vâlidesinden	اصیلہ سنه پیرندن دینو والده سندن
3	Çapar hânedanlarına mensub idi.	چاپار خاندانلرینه منسوب ایدی
4	Ey zâir-i rikkat-nihad te'lif	ای زائر رقت نهاد تالیف
5	Ve tenşîd-i kulûba hasr-ı nakdîne-i	و تنشيط قلوبه حصر نقدینه
6	Hayât eden bu rûh-perver-i	حیات ایدن بو روحپرور
7	Rûhaniyyet eser-i vezîr-i âsaf	روحانیت اثر وزیر آصف
8	Nazîre-i kemâl-i huzûr u safvetle	نظیره کمال حضور و صفوتله
9	Bir rahmet okuyub hâtrâsını	بر رحمت او قویوب خاطرہ سنی
10	Yâd rûhunu şâd et.	یاد روحنی şâd ایت
11	Tarih-i velâdeti sene 1259	تاریخ ولادتی سنه ۱۲۵۹
12	Tarih-i vefâtı sene 1324	تاریخ وفاتی سنه ۱۳۲۴



Değerlendirme

Malzeme ve Teknik

Abidin Paşa Türbesi, büyük oranda Marmara mermeri¹⁴ ile inşa edilmiştir. Aynı dönem içerisinde yapılan Ahmet Cevat Paşa, İbrahim Edhem Paşa, Gazi Osman Paşa, İzzettin Efendi, Mahmut Şevket Paşa, Sultan Reşat Türbelerinin giriş cepheleri ya da bazı bölümlerinde mermer malzeme ile karşılaşılmaktadır. Köşelere yerleştirilen kare kesitli sütunlar, Marmara Mermeri; cephelerde yer alan silindirik sütunlar ise kırmızı renkte Hereke Pudingi¹⁵ adı verilen taştan imal edilmiştir. Renkli malzemeden sütunlar dönemsel bir özellik olarak Mahmut Şevket Paşa, Servet Seza Kadın Efendi türbelerinde de kullanılmıştır. Türbe içerisinde yer alan Abidin Paşa ve Veysel Paşa'ya ait pehleli mezarlarda mermer malzemeden yapılmıştır (G. 12). Kaide üzerinde köşelerde kare, sekizgen kubbenin köşelerine gelecek şekilde silindirik sütunlar ve sütunların üzerine de lentolar düzenlenmiştir. Lentoların üzerine de kubbenin dilimleri yerleştirilmiştir.

Plan ve Form

Abidin Paşa Türbesi, baldaken şeklinde, dördü kare olmak üzere on iki sütun üzerine yerleştirilen kubbeye örtülü, mermer malzeme ile yapılmış kare planlı bir türbedir. Baldaken şekilli türbeler ilk olarak Beylikler döneminde görülmüş; Erken Osmanlı döneminde ise en güzel örnekleri verilmiştir¹⁶. İznik Sarı Saltuk ve Amasya Halkalı Dede, Bursa Umur Bey ve Ebe Hatun, Merzifon Kümbet Hatun, Amasya Halkalı Dede ve Şehzadeler Türbesi Erken Osmanlı döneminde karşılaşılan kare planlı ve kubbeye örtülü baldaken türbelerdir¹⁷.

Baldaken şekilli diğer türbelerde kemer kullanılmışken Abidin Paşa Türbesi'nde sütunlar üzerinde lento tercih edilmiştir. Bu nedenle de daha küçük ölçekli bir türbe yapılmıştır. Köşelerde kare ortalarda silindirik sütunların kullanılması ve üzerlerinin lento ile geçilmesi nedeniyle Antik Yunan, Roma dönemi yapılarıyla benzer özellikler göstermektedir¹⁸. Türbenin üst örtüsü sekizgen bir kasnak üzerinde yükselmektedir. Sekiz dilimli kubbe formu, Anadolu'da daha önceki dönemlerde de karşımıza çıkmaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde, Divriği Kemankeş, Divriği Sitte Melik, Kayseri Çifte Kümbet, Mazgirt Elti Hatun ve Gevher Nesibe Hatun türbeleri de sekiz

14 Serkan Angı, "İstanbul Tarihi Yarımada'daki Antik Yapılarda ve Anıtlarda Kullanılan Doğal Taşların Özellikleri ve Korunmuşluk Durumları", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 6 (2011), 38.

15 İlgin E. Özmen, "Kocaeli Yarımadasında Kutluca Kireçtaşı ve Hereke Pudingi Olanaklarının Araştırılması", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2016), 25.

16 Ali Kılıcı, "Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri", *Vakıflar Dergisi* 29 (2005), 257.

17 Kılıcı, "Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri", 267.

18 Tanman, "Abidin Paşa Türbesi", 59.

dilimli kubbeyle sonlanır¹⁹. 1333 tarihli Kırşehir Âşık Paşa Türbesi²⁰ ve 1505/1506 tarihli Yavuz Sultan Selim tarafından annesi adına yaptırılan Trabzon Gülbahar Hatun Türbesi de Abidin Paşa Türbesi gibi sekiz dilimli bir kubbeyle son bulmaktadır²¹. Anadolu Selçuklu dönemindeki örnekler içte kubbe, dışta külah ile nihayetlenmekteyken Abidin Paşa, Kırşehir Âşık Paşa ve Tokat Gülbahar Hatun Türbeleri ise içte ve dışta kubbeyle yapılmıştır. Sekiz dilimli kubbe bazı araştırmacılar tarafından “mahrutumsu” bir kubbe²², külahvari sekizgen kubbe olarak ifade edilmiştir²³. Bazı araştırmacılar ise Kırşehir Âşık Paşa Türbesi’nde yer alan kubbe için Orta Anadolu’dan ziyade farklı çevrelerle kültürel akrabalıkları çağrıştırdığını belirterek örtünün Kırgız çadırına benzetildiğini söylemektedir²⁴. 1. Milli Mimarlık döneminde inşa edilen II. Mahmut haziresinde yer alan Ahmet Tevfik Paşa Türbesi de benzer bir örtü formuna sahiptir²⁵. Bu türbe aynı zamanda mermer malzemesi ve sütunlar üzerinde kullanılan lentoları ile de Abidin Paşa Türbesi’yle büyük benzerlik göstermektedir.

Süsleme

Türbede örtüyü taşıyan sütunların kaide ve başlık bölümleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Silindirik kesitli sütunların kaide köşelerinde üçgenler, başlık bölümünde ise mukarnas yer almaktadır. Kare kesitli sütunlar sade olarak tasarlanmıştır. Lentoda yer alan kartuşların içerisi boş bırakılarak sade bir tasarım elde edilmiştir. Kartuşlar konsol şeklinde uzatılmasına rağmen uzaktan metop hissi uyandırmaktadır. II. Mahmut Türbesi haziresinde yer alan planı, sütunlar üzerindeki lentosu ve kubbesiyle Abidin Paşa Türbesi’ne oldukça benzeyen Ahmet Tevfik Paşa sandukasının kapak bölümünde de yine metop uygulamasına yer verilmiştir. Her bir kubbe bölümü üzerinde kartuşlar içerisinde yazı ve üst bölümünde de palmet süslemesi yer almaktadır. Türbede yer alan iki adet pehleli mezar aynı özelliklere sahiptir. Pehle kaidesi prizmatik üçgenle bezenmiştir. Silindirik formlu şahidelerin alt bölümlerine mukarnas düzenlenmiş, başlık bölümleri ise prizmatik üçgenle bezenmiştir. Türk üçgeni, palmet ve mukarnas Milli Mimarlık dönemi süsleme özelliği olarak karşımıza çıkmakla beraber birçok sanduka üzerinde bu süslemelerle karşılaşılabilir²⁶. Ahmet Tevfik Paşa Türbesi, Türk üçgeni şeklindeki sütun başlıkları ve sanduka kapağı üzerindeki şemse motifi de Milli Mimarlık dönemine yaptığı göndermeyle Abidin Paşa Türbesi’yle büyük benzerlik içerisindedir.

19 Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, 37, 42, 95, 103, 112, 379.

20 Lokman Tay, “Kırşehir Merkez Türbeleri,” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 31.

21 Tülay Zorlu, “Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri,” *Vakıflar Dergisi* 35 (2011), 219.

22 Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, 39.

23 Tay, “Kırşehir Merkez Türbeleri,” 31.

24 Selçuk Mülayim, *Sanat Tarihi Metninin Oluşumu Araştırmacıya Notlar* (İstanbul: Numune Matbaacılık, 2008), 121, 122.

25 Mustafa Bulut, “Sultan II. Mahmut Türbesi Haziresi” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 477.

26 Bulut, “Sultan II. Mahmut Türbesi Haziresi”, 508.

Sonuç

Abidin Paşa Türbesi planı ve dilimli kubbe formuyla türbe mimarisinde özgün bir tasarıma sahiptir. Baldaken; üzeri örtülü, sütunlarla taşınan çokgen, daire ya da kare planlı açık strüktür olarak tanımlanmaktadır²⁷. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere baldaken bir plan şekli değil yapı tarzıdır. Fakat bazı araştırmacılar bu yapı tarzına baldaken demek yerine “açık türbe” ifadesinin kullanılmasını daha uygun bulmaktadır²⁸. Bu türbelerin kaynağı hakkında kesin bir şey söylenmemekle birlikte Roma devrine ait Milas Gümüşkesen’de bulunan anıt mezarın baldaken türbe mimarisiyle büyük benzerlik gösterdiği belirtilmiştir²⁹. Osmanlı döneminde uygulanan baldaken şekilli örnekler genelde dört köşede ayak ve her cephenin ortasına ayak veya sütun düzenlenmiştir. Bu ayak ve sütunlar birbirine kemerle bağlanmıştır. Abidin Paşa Türbesi’nde ise kubbeyi taşıyan on iki adet sütunun üzerine lentolar yerleştirilmiştir. Bu nedenle Abidin Paşa Türbesi, Milas Gümüşkesen Anıt mezarıyla daha çok benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte yapıldığı dönemin sanat anlayışını da yansıttığı düşünülmektedir. 1900-1930 yılları arasına tarihlenen 1. Milli Mimarlık üslubunu³⁰ yansıtan palmet, Türk üçgeni ve mukarnas detaylarını taşımaktadır. Plan ve tasarım anlayışıyla hem Osmanlı hem de antik dönem özellikleri gösteren yapı, Türk İslam Sanatı türbe mimarisinde özgün tasarımıyla karşımıza çıkar.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Teşekkür: Bu çalışmanın hazırlanmasında hem teknik çizim hem de fotoğraf desteği sağlayan Dr. Mustafa Bulut’a arşivini ve zamanını paylaştığı için teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Acknowledgements: Providing technical drawing and photographic support in the preparation of this study, I would like to thank Dr. Mustafa Bulut for sharing his archive and time, and present my respects.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

27 Sözen ve Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, 34.

28 Tanman, “Abidin Paşa Türbesi”, 59.

29 Kılıcı, “Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri”, 257.

30 Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984), 27.

Kaynakça/References

- Angı, Serkan. “İstanbul Tarihi Yarımada’daki Antik Yapılarda ve Anıtlarda Kullanılan Doğal Taşların Özellikleri ve Korunmuşluk Durumları”. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 6 (2011): 31-42.
- Arık, Oluş. “Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”. *Anadolu (Anatolia)* II. (1967): 57-100.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA. Y.PRK. BŞK., 18/69, 28 Muharrem 1308 [13 Eylül 1890].
- Bulut, Mustafa. “Sultan II. Mahmut Türbesi Haziresi”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Çanakçı, Halis. “Âbidin Paşa’nın Notlarından Osmanlı Devleti’nin Son Yılları (1880-1906)”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.
- Doğanay, Aziz. *Osmanlı Tezminatı Klasik Devir Osmanlı Hanedan Türbeleri (1522-1604)*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- İğdi, Gülenç. “Âbidin Paşa’nın Ankara Valiliği”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2 (2013): 225-248.
- Kılıcı, Ali. “Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri”, *Vakıflar Dergisi* 29 (2005): 257-286.
- Kılıcı, Ali. “Balkanlardaki Osmanlı Baldaken Türbeleri Hakkında Bir Değerlendirme”. *Vakıflar Dergisi* 32 (2009): 91-142.
- Mülayim, Selçuk. *Sanat Tarihi Metninin Oluşumu Araştırmacıya Notlar*. İstanbul: Numune Matbaacılık, 2008.
- Önkal, Hakkı. “Türkiye’de Türbe Mimarisi Araştırmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14 (2009): 125-139.
- Önkal, Hakkı. *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996.
- Önkal, Hakkı. *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017.
- Özcan, Ali Rıza. *Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi III*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2007.
- Özmen, I. Ezgi. “Kocaeli Yarımadasında Kutluca Kireçtaşı ve Hereke Pudingi Olanaklarının Araştırılması”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2016.
- Pala, İskender. “Abidin Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, 310.
- Sözen, Metin. “Anadolu’da Eyvan Tipi Türbeler”. *Anadolu Sanatı Araştırmaları* 1 (1968): 167-210.
- Sözen, Metin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.
- Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Tanman, Baha. “Abidin Paşa Türbesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1993, 59.
- Tay, Lokman. “Kırşehir Merkez Türbeleri”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.
- Tuncer, Orhan Cezmi. *Anadolu Kümbetleri I*. Ankara: Güven Matbaası, 1986.
- Zorlu, Tülay. “Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri”. *Vakıflar Dergisi* 35 (2011): 215-233.
- Erişim 3 Ocak 1921. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Fussilet-suresi/4248/30-32-ayet-tefsiri>,
- Erişim 17 Aralık 2021. <http://www.milas.gov.tr/gumuskesen-mezar-aniti>,